

Vaiko interesus atitinkantis teisingumas. Vaikų ir specialistų patirtis ir nuomonės

Santrauka

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje išvardytos teisės yra itin reikšmingos ginant vaikų teises teismo procesuose. Pačios svarbiausios teisės: žmogaus orumas (1 straipsnis), kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio arba baudimo uždraudimas (4 straipsnis), teisė į laisvę ir saugumą (6 straipsnis), teisė į privatų ir šeimos gyvenimą (7 straipsnis), asmens duomenų apsauga (8 straipsnis), diskriminacijos uždraudimas (21 straipsnis), vaiko teisės (24 straipsnis) ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą (47 straipsnis).

Veiksmingas vaikų dalyvavimas teismo procesuose yra nepaprastai svarbus siekiant, kad gerai veiktų teisingumo sistema. Europos ir tarptautinėmis žmogaus teisių priemonėmis pripažįstama vaikų dalyvavimo svarba. Jomis Europos Sąjungos (ES) valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, kad visuose veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia būtų vadovaujama vaiko interesais. Vis dėlto elgesys su vaikais ES teisingumo sistemose toliau kelia susirūpinimą.

Europos Komisija remia pastangas įvairiais būdais užtikrinti, kad teisingumas geriau atitiktų vaiko interesus. Ji vaiko interesus atitinkančiam teisingumui suteikė prioritetą parengdama ES vaiko teisių darbotvarkę (2011–2014 m.), kurioje pabrėžiami įvairūs pasiūlymai stiprinti atitinkamas procedūrinės apsaugos priemones, tinkamai išnagrinėti ES 28 valstybių narių teisės aktus ir politiką bei remti

ES valstybių narių pastangas gerinti apsaugą. Atsižvelgdama į Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (FRA) 2015 m. ataskaitą dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, Komisija paskelbė politinį dokumentą dėl vaikų dalyvavimo baudžiamuosiuose, civiliniuose ir administraciniuose teismo procesuose 28 ES valstybėse narėse. Komisija taip pat įsipareigojo paskelbti 2010 m. Europos Tarybos gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, kuriose remiamos vaiko teisės būti išklaustam, informuotam ir apsaugotam bei nediskriminuojamam, taip pat principas pirmiausia vadovautis vaiko interesais.

Bendradarbiaudama su Europos Komisija, FRA surinko ir išnagrinėjo duomenis, kad nustatytų, koku mastu šios teisės įgyvendinamos praktiškai. Tyrimo metu buvo vykdomi pokalbiai su specialistais ir vaikais, dalyvaujančiais teismo procesuose. Pirmojoje 2015 m. FRA tyrimo ataskaitoje daugiausiai dėmesio skirta specialistų nuomonei.

Šioje santraukoje pateikiamos pagrindinės antrosios ataskaitos išvados. Šioje ataskaitoje daugiausiai dėmesio skiriama vaikų nuomonei, atkreipiant dėmesį į jų požiūrį į veiksmus, trukdančius jiems visapusiškai dalyvauti teismo procese bei būdus, kurie padėtų įveikti šias kliūtis. Kaip ir pirmojoje ataskaitoje, šiame dokumente pabrėžiama, kad, siekiant visoje ES užtikrinti vaiko interesus tikrai atitinkantį teisingumą, dar reikia daug ką nuveikti.

Duomenų rinkimas ir aprėptis

ES vaiko teisių darbotvarkėje Europos Komisija atkreipė dėmesį į tai, kad dėl patikimų ir palyginamų duomenų trūkumo stringa įrodymais pagrįstos politikos kūrimas ir įgyvendinimas. Siekdamas spręsti šią problemą, Komisija ir FRA rėmėsi šioje srityje nuveiktu darbu. Duomenys buvo renkami koordinuotai ir sistemiškai, naudojantis 2010 m. FRA parengtais ir 2012 m. šeimos teisės požiūriu išplėtotais vaiko teisių rodikliais. Šie rodikliai grindžiami Jungtinių Tautų (JT) vyriausiojo žmogaus teisių komisaro (OHCHR) parengtu teisėmis pagrįstu modeliu, kuris yra skirtas vertinti:

- atsakingų institucijų įsipareigojimus (struktūriniai rodikliai);
- pastangas (proceso rodikliai) laikytis šių standartų;
- rezultatus (rezultato rodikliai).

Be to, FRA atliko faktinės medžiagos tyrimą, kaip priemonę pasitelkdama apklausą, 10-yje ES valstybių narių, atrinktų taip, kad jos atspindėtų su vaikų dalyvavimu įgyvendinant teisingumą susijusią teismų sistemų ir praktikos įvairovę: Bulgarijoje, Kroatijoje, Estijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Ispanijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Pagrindinėje ataskaitoje ir santraukoje aptariamo vaikų ir teisingumo srities FRA atlikto darbo pirmojoje dalyje pristatomos specialistų nuomonės. Dokumente „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas. Specialistų patirtis ir nuomonės dėl vaikų dalyvavimo civiliniuose ir baudžiamuosiuose teismo procesuose 10 ES valstybių narių“ buvo remiamasi 570-ies teisėjų, prokurorų, advokatų, teismo darbuotojų, psichologų, socialinių darbuotojų ir policijos pareigūnų, kasdien baudžiamuosiuose ir civiliniuose teismo procesuose bendraujančių su vaikais, atsakymais.

Antrojoje dalyje daugiausiai dėmesio skiriama vaikų nuomonėms. Dokumentas parengtas remiantis 392 vaikų, kurie teismo procesuose dalyvavo kaip aukos, liudytojai ar šalys, atsakymais. Daugiausia dėmesio skirta byloms, susijusioms su seksualine prievarta, šeiminiu smurtu, nesirūpinimu ir globa. Šiame tyrime nedalyvavo vaikai, kurie yra įtariamieji arba kaltinamieji baudžiamuosiuose teismo procesuose.

Tyrimo metu proceso ir rezultatų rodikliai buvo papildyti kokybiniais duomenimis, surinktais devyniose iš dešimties tyrime dalyvavusių ES valstybių narių. Šioje santraukoje išdėstytos FRA nuomonės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo parengtos remiantis bendra pokalbių su specialistais ir vaikais analize.

Šis tyrimas – tai platesnio FRA darbo, susijusio su vaiko teisėmis – pagrindine temine sritimi – dalis. Darbas yra įtrauktas į FRA daugiamečę programą. Juo pasinaudota kuriant vaiko teisių rodiklius ir renkant duomenis apie vaikus, atsidūrusius ypač pažeidžiamoje padėtyje (tapusius prekybos žmonėmis aukomis, atskirtus, prieglobsčio prašančius vaikus, vaikystėje smurtą patyrusias moteris bei smurtą patyrusius vaikus su negalia). Šis tyrimas taip pat susijęs su FRA darbu teisės kreiptis į teismą ir pagalbos aukoms srityje.

Tuo pat metu Europos Komisija rinko prieinamus visų ES valstybių narių statistinius duomenis ir informaciją apie vaikų dalyvavimą civiliniuose, administraciniuose ir baudžiamuosiuose teismo procesuose. Šie duomenys apima 2012 m. birželio 1 d. įsigaliojusius ir vėlesnius teisės aktus ir strategijas. 2015 m. paskelbtame politiniame dokumente pateikti esminiai rezultatai ir valstybėms narėms skirtos rekomendacijos.

Pagrindinės išvados ir įrodymais pagrįstos rekomendacijos

Specialios priemonės, užtikrinančios geresnę teismo procesų atitiktį vaiko interesams, leidžia vaikams lengviau pasinaudoti teise kreiptis į teismą ir veiksmingai dalyvauti teismo procesuose, todėl padeda išvengti tokiuose procesuose dalyvaujančių vaikų teisių apribojimo ar pažeidimo.

Atsakymuose specialistai atkreipė dėmesį į aiškių ir nuoseklių, visiems dalyvaujantiems specialistams skirtų standartų poreikį ir būtinybę sistemingai stebėti jų įgyvendinimą. Šią išvadą patvirtina tyrimas, kuriame dalyvavo vaikai. Vaikų nuomone,

specialistų elgesys yra esminis veiksnys, lemiantis teismo procesų atitiktį vaiko interesams ir leidžiantis jiems jaustis saugiai bei patogiai. Jeigu vaikai jaučia, kad specialistai su jais elgiasi pagarbiai, yra atviri ir draugiški, išklauso ir rimtai vertina jų nuomonę, jie labiau linkę nurodyti, kad su jais buvo elgiamasi teisingai ir buvo atsižvelgta į jų interesus. Specialistai, kurių elgesį vaikai vertina teigiamai, labiau linkę pasirinkti vaiko interesus atitinkančias apklausų vietas ir pateikti vaiko interesus ir jo amžių atitinkančią informaciją. Kadangi specialistų elgesys su vaikais yra labai svarbus, visiems su vaikais bendraujantiems

specialistams reikalingos aiškios praktinės rekomendacijos ir mokymai.

Apklauso atlikėjas: „Kaip manai, kas yra svarbiausia siekiant užtikrinti vaiko interesus atitinkančias sąlygas?“

Vaikas: „Žmonės, kurie atlieka apklausas. Manau, kad jie yra patys svarbiausi. Jie turėtų būti ramūs ir draugiški. Tai yra svarbiausia.“ (Lenkija, vyr. lytis, 16 m., auka, šeiminio smurto byla)

Be to, patiems vaikams jų dalyvavimas yra labai svarbus. Kaip ir specialistai, vaikai taip pat pabrėžė, kad jiems procesų metu reikalinga informacija ir pagalba, taip pat tinkamai įgyvendinamos procedūrinės apsaugos priemonės. Visa tai leidžia veiksmingai dalyvauti procesuose. Be to, vaikai ir specialistai FRA pateikė konkrečių pasiūlymų, kaip geriau užtikrinti procesų atitiktį vaiko interesams. Jie taip pat pateikė pavyzdinės praktikos pavyzdžių. Dalis jų pateikiama ir šioje santraukoje, ir pagrindinėse ataskaitose.

1 FRA nuomonė

ES valstybės narės turi užtikrinti, kad jų teisingumo sistemos atitiktų vaiko interesus, ir vaiko teisės būtų gerbiamos nepriklausomai nuo to, kur ir kaip vaikas susidūrė su teisingumo sistema. Todėl valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę įvertinti savo teisingumo sistemas, kad nustatytų politines priemones ir praktiką, dėl kurių baudžiamieji ir civiliniai procesai neatitinka vaiko interesų. Vertindamos valstybės narės turėtų atsižvelgti į atitinkamus Europos Komisijos ir FRA tyrimus, taip pat rekomendacijas, išdėstytas Komisijos politiniame dokumente dėl vaikų dalyvavimo baudžiamuosiuose, civiliniuose ir administraciniuose teismo procesuose. Tuomet valstybės narės turėtų sudaryti darbo planą, atsižvelgdamos į kitų valstybių narių pavyzdines praktikas, kuriomis būtų galima dalytis tarp nacionalinių ir regioninių subjektų bei ES mastu. Valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų apsvarstyti galimybę didinti suinteresuotųjų subjektų informuotumą apie vaiko interesus atitinkantį teisingumą.

Teisė būti išklausytam

Teisė būti išklausytam ir išreikšti savo nuomonę yra būtina siekiant užtikrinti veiksmingą dalyvavimą teismo procesuose. Šią teisę vaikams garantuoja ES, Europos Taryba ir JT.

Vaiko dalyvavimą užtikrinančių procedūrinių apsaugos priemonių nustatymas

Nors ES teisės aktuose numatytos tam tikros nusikaltimų aukomis tapusių vaikų teisės ir apsaugos priemonės, taip pat numatytos minimalios apsaugos priemonės tam tikrų nusikaltimų liudytojais tapusiems vaikams, trūksta atitinkamų apsaugos priemonių civiliniuose procesuose dalyvaujantiems vaikams. Be to, ES teisės aktuose nėra numatyta apsaugos priemonių vaikams, tapusiems nusikaltimų, nepatenkančių į teminių teisės aktų aprėptį (pvz., prekybos žmonėmis ir seksualinio išnaudojimo nusikaltimų), liudytojais. Tokiais atvejais taikomi tam tikri įpareigojimai, numatyti įvairiose tarptautinėse priemonėse, įskaitant Europos Tarybos Europos konvenciją dėl vaiko teisių įgyvendinimo.

Aukomis tapusiems vaikams taikomos įvairių formų procedūrinės apsaugos priemonės. Pvz., Direktyvoje dėl kovos su prekyba žmonėmis (2011/36/ES), Direktyvoje dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija (2011/93/ES) ir naujesnėje Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje (2012/29/ES) numatytos šios nuostatos: vaikų aukų apklausų skaičius yra ribotas, jos vykdomos specialiose patalpose, jas vykdo išmokyti specialistai (jei įmanoma, tas pats asmuo); vengiama vaikų akistatos su nusikaltėliais; patys vaikai nepri valo dalyvauti teismo posėdyje, o jų liudijimai išklausomi naudojant ryšio technologijas, arba įrodymais laikomi apklausų vaizdo ir garso įrašai; posėdžiai yra uždari; vaikus lydi teisinis atstovas ar kitas jų pasirinktas suaugęs asmuo.

Tiek specialistų, tiek vaikų nuomone, tokios procedūrinės apsaugos priemonės yra nepaprastai svarbios. Specialistai pabrėžia, kad jos sumažina vaikų patiriamą stresą, palengvina jų dalyvavimą teismo procesuose ir padeda išvengti pakartotinės viktimizacijos. Be to, visose dešimtyje tyrime dalyvavusių valstybių narių specialistai pateikė pavyzdžių, rodančių, kad netaikant tokių apsaugos priemonių neigiamai paveikiami tiek procesai, tiek patys vaikai. Vaikai pritaria, kad apsaugos priemonės mažina stresą liudijimo metu ir padeda jiems pasijusti laisviau dalyvaujant apklausoje; o nesistemiškai taikomos apsaugos priemonės gali tapti esminiu baimę ir nerimą lemiančiu veiksniu.

„Jie neturėtų versti vaiko tą pačią istoriją pasakoti daugybę kartų... Tai tiesiog kankinimas... Manau, užtektų papasakoti vieną kartą, pavyzdžiui... tiesiogiai psichologui, kuris perpasakotų tyrėjui, dar kam nors, ir visas liudijimas galiausiai būtų perduotas teisėjui, o vaikui daugiau nebereikėtų eiti į apklausą. O blogiausiu atveju, [vaikas turėtų papasakoti] teisėjui... bet ne teisme.“ (Bulgarija, mot. lytis, 14 m., auka, seksualinės prievartos byla)

Kalbant konkrečiai, vaikai vertina galimybę liudyti nedalyvaujant kaltinamiesiems, jų šeimos nariams ar draugams, o jeigu tai neįmanoma, naudojant uždangas, kurios leidžia išvengti akistatos. Vaikai jaučia stresą, kai tenka liudyti daugiau nei vieną kartą, stebint daugybei žmonių, vaiko interesus neatitinkančioje aplinkoje. Apskritai vaikams priimtinau, kai teismo posėdžiuose dalyvauja kuo mažiau žmonių. Jie nori būti informuoti apie asmenų, dalyvaujančių apklausoje, vaidmenį. Kai kuriems baudžiamuosiuose procesuose dalyvaujantiems vaikams labai svarbi galimybė priimti turima informacija grindžiamus sprendimus dėl galimų procedūrinių apsaugos priemonių, žinant galimas kiekvienos priemonės pasirinkimo pasekmes. Vaikai taip pat vertina galimybę pasirinkti apklausą vykdančių specialistų lytį arba nuspręsti, ar (ir kada) juos turėtų lydėti patikėtinis. Kartais vaikai pageidauja su apklausą vykdančiais specialistais bendrauti vieni.

„Mieliau rinkčiausi tai daryti [dalyvauti kryžminėje apklausoje] būdama už uždangos, nes akis į akį šnekėtis geriau negu per [vaizdo] ryšį... Mes kalbėjome apie tai, ir aš klausiau: „jei būsiu už uždangos, kas mane matys?“. Jie atsakė, kad mane matys tik prisiekusieji ir teisėjas, ir žmonės, kurie užduos klausimus. Todėl nusprendžiau rinktis ne vaizdo ryšį, o uždangą.“ (Jungtinė Karalystė, mot. lytis, 17 m., auka, seksualinės prievartos byla)

Daugelio valstybių narių teisės aktuose numatytas procedūrinių apsaugos priemonių naudojimas baudžiamųjų procesų metu. Tai gali būti fizinis aplinkos, kuriose vyksta apklausos, pritaikymas ir kontakto su kitomis šalimis, ypač kaltinamuoju, kontrolė. Apskritai baudžiamųjų procesų nuostatos dėl institucijos, atsakingos už vaiko apklausą, apklausos vietos ir vaikui teikiamos informacijos masto, atrodo išsamesnės negu civilinių procesų nuostatos. Civilinių procesų nuostatos labiau fragmentiškos: priklausomai nuo bylos rūšies, vaiko apklausa gali būti privaloma, neprivaloma arba visiškai neregamentuota. Civilinių procesų atveju dažnai siūloma alternatyva – tarpininkavimas.

Specialistai rekomenduoja procedūrines apsaugos priemones taikyti visiems vaikams tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose. Vaikai, dalyvaujantys ir baudžiamuosiuose, ir civiliniuose procesuose (pvz., bylose dėl globos, susijusiose su šeiminio smurto bylomis), taip pat skundėsi, kad baudžiamuosiuose procesuose taikomos procedūrinės apsaugos priemonės neužtikrinamos civilinių procesų metu. Tai gali būti, pvz., galimybė išvengti bet kokio susidūrimo su kaltinamaisiais, kuriais kartais būna vaikų tėvai.

2 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad procedūrinės apsaugos priemonės garantuotų vaikų dalyvavimą teismo procesuose ir veiksmingai gintų jų teisę būti išklausytiems. Šalys, kuriose trūksta apsaugos priemonių (ypač skirtų liudytojais tapusiems vaikams), turėtų pasirūpinti baudžiamosios teisės sistemos spragomis. Baudžiamųjų procesų metu taikomos apsaugos priemonės turėtų būti užtikrinamos ir civilinių procesų metu, ypatingą dėmesį skiriant vaikams, dalyvaujantiems keliuose skirtinguose procesuose (pvz., bylose dėl globos, susijusiose su šeiminio smurto bylomis). Be to, valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę dažniau naudoti vaikams pritaikytus tarpininkavimo metodus.

3 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų filmuoti apklausas, taip pat ir ikiteismines apklausas, kad vaikams netektų be reikalo kartoti to paties ir būtų galima užtikrinti, kad įrašai laikomi teisiškai priimtinais įrodymais. Valstybės narės vaizdo įrašinėjimui turėtų taikyti kaip standartinę praktiką baudžiamuosiuose procesuose ir galimą praktiką civiliniuose procesuose. Policijos įstaigose, teismo pastatuose ir kitose apklausų vietose turėtų būti veikiančių įrašymo technologinių įrenginių, o specialistai turi būti išmokyti jais naudotis.

4 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad visi subjektai, sprendžiantys dėl asmenų dalyvavimo apklausose, deramai atsižvelgtų į vaiko interesus. Specialistai turėtų su vaikais konsultuotis, ar apklausose turėtų dalyvauti kiti asmenys ir, jei taip, kada ir kas. Tai taikoma pagalbą teikiančių žmonių (tokių kaip socialinės srities specialistai ir suaugusieji patikėtiniai, pvz., tėvai, globėjai ar prižiūrintys asmenys) dalyvavimui.

Vaiko branda

Brandos vertinimas

Kad būtų galima nustatyti vaiko vaidmenį teismo procese, labai svarbu žinoti jo brandos lygį. Apklausti specialistai teigė, kad branda dažniausiai įvertinama atsižvelgiant į asmeninę teisėjų nuomonę arba nustatoma pagal amžiaus grupę, bet aiškių kriterijų nėra. Šalyse nėra nuosekliai naudojami kompetencijų vertinimo metodai (tokie kaip „Gillick“ Jungtinėje Karalystėje). Be to, dauguma specialistų nuvertina

vaikų žinias ir gebėjimą suprasti, nes jiems trūksta žinių ir supratimo apie vaikams būdingą elgesį.

5 FRA nuomonė

Siekdamos užtikrinti, kad teisės būti išklaustyta nevaržytų amžiaus ribos arba savavališki apribojimai (tiek teisiškai, tiek praktiškai), ES valstybės narės į savo teisės aktus turėtų įtraukti aiškius vaiko brandos nustatymo kriterijus ir nustatyti brandos įvertinimo būdus. Tai padėtų objektyviau įvertinti, kaip vaikai galėtų veiksmingiausiai dalyvauti teismo procesuose.

Tinkamas brandos įvertinimas

Teisė būti išklaustyta yra pasirinkimas, bet ne prievolė, ir vaikai atkreipia dėmesį į tai, kad jiems turėtų būti suteikta galimybė išsakyti savo nuomonę dėl to, kaip jie turėtų būti apklausiami. Specialistai turėtų pripažinti, kad vaikai aiškiai žino ir pateikia daug pasiūlymų, kaip, jų manymu, teismo procesai gali geriau atitikti vaiko interesus. Pavyzdžiui, vaikai siūlo nepamiršti, kad jie (ypač jaunesni vaikai) gali bendrauti skirtingai nuo suaugusiųjų.

Kai vaikai pasirenka dalyvauti teismo procesuose, reikia labiau padirbėti, siekiant palengvinti jų dalyvavimą. Taikytinas priemonės reikėtų pasirinkti remiantis individualiu vaiko įvertinimu ir pritaikyti pagal jo amžių, brandą, supratimo lygį ir galimus bendravimo sunkumus, taip pat – konkrečios bylos aplinkybes.

„Teisėja buvo labai maloni ir dar kartą paaiškino, kad man nėra ko bijoti, kad ji žmonių nevalgo – ji kalbėjo linksmai, juokaudama. Apklauskos metu pajutusi, kad man reikia pertraukos, galėjau bet kuriuo metu ją nutraukti. Jeigu norėdavau, galėdavome tęsti – arba baigdavome apklausą, jeigu nusprėsdavau nebetęsti“. (Bulgarija, mot. lytis, 16 m., šalis, byla dėl globos)

Apklausti vaikai nurodo, kad atviras, atidus, pagarbus ir draugiškas bendravimas leidžia jiems geriau išreikšti savo norus ir jausmus.

6 FRA nuomonė

Siekdamos palengvinti vaikų dalyvavimą, ES valstybės narės turėtų taikyti privalomas individualaus vertinimo procedūras ir užtikrinti, kad išmokyti specialistai gautų aiškias rekomendacijas, kaip, atsižvelgiant į vaiko interesus ir jo amžių, atlikti individualų vertinimą. Siekiant ypač pažeidžiamoje padėtyje atsidūrusiems vaikams padėti išreikšti savo nuomonę, gali prireikti specialių priemonių, įskaitant vertimo žodžiu ar raštu paslaugas.

Vaiko apklausos taisyklių ir gairių specialistams rengimas

Ir specialistai, ir vaikai nurodė, kad vaiko interesus atitinkantis bendravimas nėra įprasta praktika. Be to, dažnai, ypač civilinių procesų atveju, trūksta taisyklių ir rekomendacijų, kuriose būtų išsamiai išdėstyta, kaip specialistai turėtų vykdyti apklausas. Todėl beveik visose valstybėse narėse, tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose, apklausų praktika ir tai, kaip bendravimas pritaikomas vaiko poreikiams, priklauso nuo konkretaus specialisto įgūdžių. Padėtis įvairiuose teismuose ir regionuose skiriasi. Apklausti specialistai nurodė, kad apskritai specialistai, ypač policijos pareigūnai ir teisėjai, stokoja specialiųjų žinių apie vaikų apklausas.

Taikant standartizuotas išsamias taisykles arba gaires (pvz., tokias, kokios parengtos Suomijoje ir Jungtinėje Karalystėje), geriau užtikrinama vaiko teisė būti išklaustyta. Specialistai pastebi, kad rengiama mažiau apklausų, o specialistų elgesys geriau atitinka vaiko interesus, todėl vaikai jaučiasi saugesni ir gali veiksmingiau dalyvauti teismo procesuose.

7 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad visiems specialistams būtų sudarytos sąlygos susipažinti su aiškiomis ir išsamiomis vaiko apklausos taisyklėmis ir gairėmis. Tai būtina siekiant užtikrinti, kad specialistai tinkamai taikytų nacionaliniuose ir ES teisės aktuose numatytas procedūrinės apsaugos priemones ir kriminalinių bei civilinių procesų metu laikytusi nuoseklus, vaiko interesus atitinkančio požiūrio. Taip pat reikėtų standartizuoti procedūras ir koordinuoti skirtingų subjektų ir specialistų grupių veiklą, kad apklausos būtų tinkamai suderintos. Keitimasis gairėmis ir pavyzdinės praktikos pavyzdžiais tiek valstybių narių viduje, tiek tarp valstybių narių galėtų padėti patobulinti procedūras.

Specializuotų vaikams skirtų teismų, komisijų ar teisėjų pasitelkimas

Ne visose valstybėse narėse yra specializuotų, su vaikais dirbančių baudžiamųjų ar civilinių teismų, teismo skyrių, komisijų ar teisėjų. Tokie specializuoti subjektai ar teisėjai dažniau pasitelkia specializuotus specialistus, išklaususius mokymą apie vaiko psichologiją ir vystymąsi, naudoja specializuotus vaikų apklausos metodus ir turi įgaliojimus vykdyti teisingumą vaiko atžvilgiu. Tokie teismai dažniau turi vaikams pritaikytas patalpas ir yra parengę informacinę medžiagą bei apsaugos priemones – įskaitant ryšių technologijas (pvz., vaizdo ryšį).

8 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę steigti specializuotus vaikams skirtus teismus ar specializuotus skyrius arba komisijas įprastuose teismuose, turinčiuose patirties vaiko teisių ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo srityse. Tai padėtų užtikrinti, kad bylos, kuriose dalyvauja vaikai, būtų nagrinėjamos vaiko interesus atitinkančiose patalpose. Taip pat reikėtų steigti specializuotus su vaikais dirbančių specialistų skyrius (įskaitant policiją, teismus ir kitas teises organizacijas).

Vaikams pritaikytų patalpų naudojimas atliekant apklausą

ES antrinėje teisėje numatyti reikalavimai baudžiamuosiuose procesuose dalyvaujančius vaikus aukas apklausti patalpose, skirtose arba pritaikytose šiam tikslui. Vis dėlto vaiko interesus atitinkančių kambarių – t. y. erdvės, kuriose vaikai linkę jaustis patogiai ir saugiai – naudojimas nėra įprasta praktika. Atliekant apklausas baudžiamuosiuose procesuose jos naudojamos dažniau nei civiliniuose procesuose. Vis dėlto net ir baudžiamosiose bylose vaikai su įtariamaisiais dažnai susiduria koridoriuose arba laukimo patalpose. Įprasti biurai ar teismo patalpos, kuriose vykdomos vaikų apklaustos, retai būna pritaikytos šiam tikslui, todėl vaiko interesus geriau atitinkančią aplinką tenka kurti atitinkamam specialistui.

Keletas šalių pasistengė užtikrinti, kad sprendžiant baudžiamąsias bylas būtų galima naudoti vaiko interesus atitinkančius apklausų kambarius, kuriuose paprastai būna žaislų, vaizdo įrašymo technika, kuria įrašytos apklaustos vėliau naudojamos teisme, ir kitų įrodymams rinkti skirtų priemonių. Tokias specialiai pritaikytas patalpas labai palankiai įvertino ir apklausti specialistai, ir vaikai.

Nors galimybės naudotis tokiomis patalpomis skiriasi, Lenkija ir Bulgarija įrėngė vaikams pritaikytus „mėlynuosius kambarius“, kuriuose už dvipusio veidrodžio įrėngta stebėjimo vieta, skirta teisėjams ir kitiems atitinkamiems asmenims. Respondentai taip pat nurodė Islandijoje ir Norvegijoje veikiančius, sąmoningai toliau nuo teismų įkurtus „vaikų namus“, kuriuose aukomis ir liudytojais tapusiems vaikams teikiamos integruotos skirtingų organizacijų ir sričių paslaugos. Tokie vaikų namai veikia Kroatijoje, Danijoje ir Švedijoje; neseniai buvo įkurti Kipre; šiuo metu kuriami Anglijoje (Jungtinėje Karalystėje), Estijoje ir Ispanijoje.

Apskritai vaikai teismo patalpas vertina kaip trikdančias ir gąsdinančias ir sieja jas su nusikalstamumu. Todėl apklausas, vykdomas ne teismo aplinkoje arba vykdomas teisme įrengtose apklausų patalpose, kurios atitinka vaiko interesus, vaikai vertina geriau negu rengiamas teisme arba vaiko interesus neatitinkančioje aplinkoje (žinoma, jeigu specialistai taip pat stengiasi atsižvelgti į vaiko interesus).

Skirtingose ES valstybėse narėse civiliniuose bei baudžiamuosiuose procesuose dalyvaujantys vaikai taip pat mano tą patį apie vaiko interesus atitinkančią aplinką: patalpa turėtų būti įrengta ne teismo aplinkoje, išdažyta šviesiomis spalvomis, papuošta vaikui pritaikytais elementais (pvz., kitų vaikų paveikslais ir piešiniais), joje turėtų būti augalų ar gėlių. Be to, kaip ir apklausti specialistai, vaikai nurodė, kad patalpose esantys žaislai ar žaidimai turėtų atitikti tam tikros amžiaus grupės vaiko poreikius.

„Manau, kad [teismo salė] neturėtų būti vien juodos ir baltos spalvos, nes, nežinau, kaip apibūdinti, bet ji buvo baisi. Tragiška! Galbūt kitokios spalvos, pvz., žalia, pagyvintų aplinką. Kai įėjau, visi žmonės atrodė kaip vaiduokliai. Nesupratau, kur patekau. Visi žiūrėjo į mane. Tada atėjo teisėjas, irgi juodais ir baltais drabužiais, su juodu kaklaryšiu... kėdės irgi – juoda, balta, juoda, balta, juoda, balta...“
(Kroatija, vyr. lyties, 15 m., liudytojas, šeiminio smurto byla)

9 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad apklaustos būtų vykdomos vaikams pritaikytose patalpose (pageidautina – ne teismo aplinkoje), nes tai skatina veiksmingą vaikų dalyvavimą ir padeda užtikrinti pagarbą jų teisėms. Šios patalpos turėtų būti įrengtos atsižvelgiant į vaikų pasiūlymus, išdažytos šviesiomis spalvomis. Jose turėtų būti vaikams pritaikytų elementų, pvz., kitų vaikų piešinių, augalų, įvairių amžiaus grupių poreikius atitinkančių žaislų ir žaidimų.

10 FRA nuomonė

ES valstybės narės turi siekti sistemingai kurti vaiko interesus atitinkančias, atskiras apklausų bei laukimo patalpas, kuriomis galėtų naudotis skirtingos tarnybos. Tokių patalpų turėtų būti ir kaimo vietovėse. Tiek kriminaliniuose, tiek civiliniuose procesuose reikėtų naudoti vaiko interesus atitinkančias apklausų patalpas, kuriose vaikai jaustųsi laisvai ir galėtų pasinaudoti savo teise būti išklausyti aplinkoje, kurioje jaučiasi patogiai ir saugiai. Kadangi svarbiausias veiksnys vaikams yra specialistų elgesys, naudojant tokias patalpas taip pat reikia pasirūpinti, kad apklausas vykdytų paruošti specialistai.

Nemokamos teisinės pagalbos, įskaitant nemokamą ir laisvai prieinamą vaiko teisinį atstovavimą, užtikrinimas

Baudžiamosios teisės srityje ES teisės aktai aukomis tapusiems vaikams užtikrina teisę į teisinę konsultaciją arba teisinį atstovavimą. Jeigu auka neturi pakankamai finansinių išteklių, šios paslaugos turi būti teikiamos nemokamai. Vaikams aukoms taip pat turi būti suteiktas specialus atstovas, jeigu tėvų pareigų turėtojams neleidžiama atstovauti vaikui.

2012 m. Jungtinių Tautų (JT) gairėse dėl galimybės gauti teisinę pagalbą baudžiamosios teisės sistemose numatyta, kad vaikai visada turėtų būti atleidžiami nuo turimų galimybių patikros. Šešiose iš dešimties tyrime dalyvavusių šalių nacionalinės teisės aktuose liudytojais tapusiems vaikams suteikiama teisė į teisinę pagalbą; aukomis tapę vaikai tokią teisę turi visose šalyse, išskyrus Jungtinę Karalystę (joje ši teisė suteikiama pagal šalies bendrosios teisės sistemą). Vis dėlto penkiose šalyse reikalaujama atlikti galimybių patikrą. Be to, visų šalių respondentai nurodė teisinio atstovavimo vaikams civilinėse bylose stoką, kurią lemia tai, kad vaikas teisiškai veiksniu laikomas tik sulaukęs tam tikro amžiaus. Šeimos teisės procesuose advokatą dažnai turi tėvai, bet ne pats vaikas. Vis dėlto penkiose tyrime šalyse vaiko interesams atstovauti gali būti skiriami teisiniai patarėjai arba globėjai.

Specialistai atkreipė dėmesį į įvairias problemas dėl galimybės gauti teisinę pagalbą, tarp jų – rekomendacijų dėl galimybės prašyti nemokamos teisinės pagalbos nebuvimą, specializuotų vaikų advokatų mokymo nebuvimą ir galimybės gauti jų paslaugas neturėjimą, sistemingo ir laiku atliekamo teisinių atstovų paskyrimo stoką. Vis dėlto keliuose šalyse esama perspektyvių praktikų. Pavyzdžiui, keliuose Prancūzijos miestuose įsteigti informaciniai punktai, kuriuose vaikai gali susisiekti su specializuotais advokatais ir gauti informacijos apie savo teises, konsultacijų ir patarimų civilinės ar baudžiamosios teisės klausimais.

Apklausti vaikai retai nurodė gavę teisinę pagalbą (visų rūšių procesuose). Rezultatai rodo, kad teisinės pagalbos teikimas daugelyje šalių nėra oficialiai įteisintas. Kai kurie vaikai teisininkų ar teisinių patarėjų nelaiko pagalbos šaltiniu, nes mano, kad jie tinkamai neinformuoja apie procesus, vaidmenis bei atsakomybes. Kai kurie vaikai, dalyvaujantys bylose dėl globos, nurodo, kad naudojami savo tėvų teisinių atstovų paslaugomis, bet patys neturi savo advokato. Daugeliu atvejų teikiamą pagalbą vaikai vertino neigiamai, nes manė, kad šie specialistai teikia pirmenybę tėvų interesams, o ne vaikų jausmams ir norams.

11 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų visiems vaikams besąlygiškai teikti teisinę pagalbą, įskaitant galimybę būti nemokamai atstovaujamiems per visą teismo procesą. Be to, visos valstybės narės turėtų užtikrinti, kad teisinės pagalbos teikimas būtų oficialiai įtvirtintas, o visiems vaikams ir jų tėvams ar globėjams būtų parengtos aiškios rekomendacijos dėl galimybės gauti teisinę pagalbą. Tiek civiliniuose, tiek baudžiamuosiuose procesuose vaikai turėtų turėti galimybę būti atstovaujami specializuotų vaikų advokatų. Reikia nustatyti biurokratinės kliūtis (pvz., pernelyg užtęstas procesas arba buities ir gyvenimo sąlygų tikrinimas) ir jų vengti.

Teismo procesų trukmės mažinimas

Septynios iš dešimties tyrime dalyvavusių ES valstybių narių turi specialius teisės aktus, kuriais siekiama kad baudžiamosios bylos, kuriose dalyvauja vaikai, nebūtų nepagrįstai užtęsimos. Kai kurios šalys riboja teismo procesų trukmę, kitos taiko susitarimą tokiose bylose teikti prioritetą spartai. ES teisės aktuose taip pat nustatyta, kad, pvz., vaikų aukų apklausos turi būti vykdomos nepagrįstai nedelsiant. Civiliniuose procesuose tik trijose šalyse bylos, kuriose dalyvauja vaikai, nagrinėjamos skubos tvarka, ir tai tik tam tikromis aplinkybėmis.

Tyrimas rodo, kad visose valstybėse narėse teismo procesai yra ilgi. Taip atsitinka todėl, kad skirtingais procedūriniais etapais delsiama vykdyti apklausas ir priklausoma nuo to, kiek apklausų reikia atlikti. Specialistai atkreipia dėmesį, kad oficialus ir neoficialus skirtingų sričių specialistų bendradarbiavimas padeda sumažinti apklausų skaičių ir procesų trukmę.

Vaikai dažnai nurodo, kad procesai (tiek baudžiamieji, tiek civiliniai) trunka ilgai, ir tai neigiamai paveikia jų kasdienį gyvenimą. Jie kritiškai vertina delsimą tarp skirtingais procedūriniais etapais vykdomų apklausų, didelį apklausų (dažnai kartojamų) skaičių, juose dalyvaujančių specialistų skaičių ir patį teismų sistemos pobūdį. Jie siūlo pareiškimą turėti pateikti tik vieną kartą ir vaikų byloms teikti pirmenybę. Daug vaikų taip pat atkreipė dėmesį, kad pačios apklausos truko ilgai, dažnai ir dėl to, kad prieš liudijant teko ilgai laukti. Dalis civiliniuose procesuose dalyvavusių vaikų taip pat kritiškai atsiliepė apie ilgus vertinimus, su kuriais teko susidurti socialinės srityje specialistų vykdomose apklausose, ypač su globa susijusių bylų atveju.

„Dalyvavo trys žmonės. Man uždavė tik vieną klausimą: „Ar tau čia, t. y. šiame centre, patinka?“. Aš atsakiau: „Taip, man dabar viskas gerai“. Bet manęs tikrai neklausė, ar norėčiau būti įvaikintas, arba persikelti gyventi į kitą vietą... Tai negerai, nes man uždavė vieną paprastą klausimą, taip, lyg kalbėčiau prisiekęs... Ten prabuvau dvi minutes, ir viskas... Žinau, kad vaikas ten tikrai turėtų užtrukti ilgiau nei dvi minutes“. (Rumunija, vyr. lytis, 17 m., šalis, institucinės apsaugos priemonės byla)

Vaikai, dalyvaujantys bylose dėl įkurdinimo globos institucijoje priemonės, priešingai, skundžiasi, kad apklausos yra per trumpos, todėl jie negali išreikšti savo norų ir jausmų apie svarbius gyvenimo sprendimus, turėsiančius įtakos jų ateičiai.

12 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad baudžiamųjų ir civilinių procesų trukmė atitiktų vaiko interesus, taikydamos veiksmingas apsaugos priemones, leidžiančias išvengti nepagrįsto delsimo ir nereikalingų pakartotinių apklausų. Turėtų būti taikomos aiškios taisyklės bendram vaiko pokalbių ir apklausų skaičiui apriboti nagrinėjant tiek civilines, tiek baudžiamąsias bylas. Siekdamas sumažinti apklausų skaičių, ES valstybės narės turėtų stiprinti procese dalyvaujančių įvairių sričių specialistų bendradarbiavimą. Apklausų vaizdo įrašai turėtų tapti įprasta praktika, padedančia mažinti vaikų apklausų skaičių.

13 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad baudžiamuosiuose ir civiliniuose procesuose vykdomų apklausų trukmė atitiktų vaiko interesus. Specialistai turėtų užtikrinti tinkamą teismo darbo planavimą, kad būtų išvengta per ilgo laukimo, ir pasirūpinti, kad specialistai būtų išmokyti ir atsižvelgtų į vaikų poreikius. Specialistai taip pat turėtų pasirūpinti, kad visapusiškam vaikų dalyvavimui procesuose būtų skirta pakankamai laiko, t. y. kad jie galėtų išsakyti savo norus ir jausmus.

Teisė gauti informaciją

FRA tyrimai rodo, kad daugelyje valstybių narių trūksta aiškių reikalavimų, taisyklių ir nusistovėjusios praktikos, paliekant informaciją teikiančių asmenų nuožiūrai spręsti, kada, kokią informaciją ir kaip ją pateikti vaikams. Dauguma ES valstybių narių, ypač civilinių procesų atveju, yra parengusios tik gana bendro pobūdžio reikalavimą pateikti informaciją reglamentuojančius teisės aktus, kurie

taikomi tiek vaikams, tiek suaugusiems. Ir vaikai, ir specialistai nurodė, kad civiliniuose procesuose praktika pateikti informaciją taikoma žymiai rečiau nei baudžiamuosiuose procesuose.

ES antrinėje teisėje yra numatyta nusikaltimų aukų teisė gauti informaciją procesų metu. Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje nurodoma, kad aukomis tapę vaikai ir jų tėvų pareigų turėtojai ar kiti teisiniai atstovai turi būti informuojami apie visas vaikui specialiai skirtas priemones arba teises. Joje numatoma bendra aukų teisė gauti informaciją, teikiamą skirtingais procesų etapais ir susijusią su konkrečiais klausimais.

Privalomos vaikų informavimo procedūros. Kada, apie ką ir kas turi informuoti

Tiek baudžiamosios, tiek civilinės teisės atveju specialistai nacionalines sistemas laiko pernelyg bendro pobūdžio. Jose trūksta išsamios informacijos apie tai, kur, kada, apie ką, kaip ir kas turi informuoti vaikus. Todėl pateikiama informacija yra labai įvairi, ir daug vaikų lieka nepakankamai informuoti.

Atsiliepimai rodo, kad informacijos teikimas nepakankamas tiek proceso metu, tiek jam pasibaigus, ypač – dėl teismo sprendimų. Tik dvi iš tyrimo dalyvavusių šalių taiko reikalavimą vaikams suteikti informaciją apie baudžiamųjų procesų, kuriuose jie dalyvauja, sprendimą ir padarinius vaiko interesus atitinkančiu būdu. Įpareigojimas teikti informaciją civiliniuose procesuose dalyvaujantiems vaikams taikomas dar rečiau. Daugelio bylų atveju dėl teisinio neveiknumo vaikams informaciją pateikia jų tėvai arba teisiniai atstovai.

Vaikų teigimu, teikiant informaciją labai svarbu jiems padėti suprasti procesus. Vaikai dažnai skundžiasi, kad procesų metu negauna naujausios informacijos apie savo bylos eigą (pvz., apie kaltinamųjų buvimą vietą baudžiamųjų procesų atveju arba tėvų ar artimųjų dalyvavimą civilinių procesų atveju). Vaikų siūlymu, informacija jiems turėtų būti pateikta pakankamai anksti, kad jie galėtų pasiruošti apklausoms, o vėliau turėtų būti nuosekliai ir reguliariai teikiama procesų metu. Jie taip pat norėtų per pagrįstą laikotarpį gauti informaciją apie galimą laukimo iki apklausų laiką, procesų trukmę, teismo sprendimą ir jo padarinius.

„Manau, svarbu pateikti vaikams informaciją, kad jie suprastų, kas vyksta. Reikia informuoti, kam skirta ta vieta. Tada vaikas, ten eidamas, jausis ramiau. Vaikai turėtų žinoti, kur ir kodėl jie eina.“ (Prancūzija, mot. lytis, 17 m., šalis, su vaiko apsauga susijusi byla (netinkama vaiko priežiūra))

Vaikai taip pat siūlo, kad specialistai turėtų pateikti rekomendacijas dėl elgesio apklausų metu ir atsiliepiamus joms pasibaigus. Tokiu atveju vaikai žinotų, kaip jiems sekėsi teisme ir kokį poveikį jų liudijimas turi procesui.

Galimybė gauti vaiko interesus atitinkančią informaciją

ES teisės aktuose valstybės narės yra įpareigos užtikrinti, kad su nusikaltimų aukomis, įskaitant vaikus, būtų bendraujama paprasta, suprantama kalba (tiek žodžiu, tiek raštu). Daug šalių yra parengusios vaiko interesus atitinkančią medžiagą, kurioje paaiškinamas teisinis procesas, vaiko teisės ir tai, ką vaikas patirs teisme. Aukomis ir liudininkais tapusiems vaikams, dalyvaujantiems baudžiamosios teisės procesuose, parengta daugiau informacinės medžiagos negu dalyvaujantiems civiliniuose procesuose. Kartais suaugusiesiems skirta informacinė medžiaga pateikiama vaikams, prieš tai jos nepritaikius pagal vaikų kalbos ir supratimo lygį.

Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje, Škotijoje ir Velse) išleista įvairių, skirtingoms amžiaus grupėms skirtų brošiūrų apie civilinius ir baudžiamuosius procesus. Jaunesniems vaikams skirtose brošiūrose gausu iliustracijų, galvosūkių ir žaidimų, sužadinančių vaikų susidomėjimą. Vyresniems vaikams skirtose brošiūrose iliustracijų ir diagramų mažiau, jos yra realistiškesnės, be to, informacija pateikiama išsamiau. Vis dėlto tokią medžiagą dažnai galima gauti tik iš atskirų organizacijų ar nevyriausybinų organizacijų (NVO), ji nėra sistemingai platinama visoje šalyje. Net ir tada, kai bendra vaiko interesus atitinkanti informacinė medžiaga yra prieinama, pranešimuose arba teismo šaukimuose dažnai vartojami teisiniai terminai, jų kalba neatitinka vaiko interesų arba dokumentai būna tiesiogiai skirti tėvams.

Vaikai įvairiose šalyse retai nurodo gaunantys vaiko interesus atitinkančią medžiagą, tačiau rekomenduoja tokią naudoti. Vis dėlto, jų nuomone, yra svarbiau, kad rašytinę medžiagą žodžiu paaiškintų patikimas suaugęs asmuo. Tai vaikui padėtų medžiagą suprasti teisingai. Keliose šalyse vaikai ypač kritiškai vertino teismo šaukimus, kuriuos paprastai pristato policija. Nurodoma, kad šaukimus be jokių paaiškinimų pristatčius tarnybinėmis transporto priemonėmis atvykusiems uniformuotiems policijos pareigūnams, vaikai jaučia baimę, lyg būtų ne aukos ar liudytojai, o kaltinamieji.

14 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad teisės nuostatos visiems vaikams užtikrintų teisę gauti informaciją, ir ji būtų nuosekliai taikoma visuose visų procesų etapuose. Jose turėtų būti aiškiai apibrėžta, kas, kur, kada, kaip ir apie ką turėtų informuoti vaikus. Reikėtų numatyti už vaikų informavimą atsakingą instituciją, sustiprinti psichologų ir atitinkamų socialinės srities specialistų vaidmenį informuojant vaikus ir išplėsti visų procesų etapų metu vaikams teikiamos informacijos mastą, naudojant įvairias formas.

15 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad specialistai vengtų pateikti per daug informacijos apie bylos aplinkybes, tačiau neslėptų svarbiausios informacijos. Svarbią informaciją reikėtų pakartotinai pateikti procesų metu. Reikia pateikti ne tik informaciją apie procedūras ir teises, bet ir rekomendacijas dėl elgesio ir informaciją, kaip vaikų liudijimai paveikia procesus. Per pagrįstą laiką reikėtų vaikams paaiškinti teismo sprendimus ir jų poveikį. Poteisminė informacija turėtų apimti aiškias nuorodas dėl vaikų teisių, procesų rezultatus ir vaikams bei jų šeimoms siūlomas galimybes, įskaitant teisę pateikti apeliaciją ir gauti tolesnes priežiūros paslaugas.

Jeigu vaikai sistemingai ir pagal nustatytus standartus negauna vaiko interesus atitinkančios informacijos ir pritaikytų informacinių paslaugų, jiems sunkiau visiškai suprasti procedūras, savo teises ir savo pareiškimų pasekmes. Tai trukdo vaikams priimti turima informacija grindžiamus sprendimus ir visapusiškai dalyvauti procesuose.

Apklaustos atlikėjas: „Kaip geriausia pateikti informaciją vaikui?“

Vaikas: „Tai priklauso nuo amžiaus. 6-7 m. vaikui galima paaiškinti naudojant paveikslėlius, nuotraukas, [specialius] tekstus... Man būtų patikę gauti informaciją panašiu būdu. Kai esi mažas, gali žaisti. Prieš susitinkant iš tikrųjų, susitikimą su teisėju galima būtų suvaidinti. Padėkite vaikams viską suprasti savais, o ne suaugusiųjų žodžiais. Būtų gerai, jeigu vaikui būtų pranešama ne prieš tris dienas. Manau, tai padaryti reikėtų likus bent mėnesiui.“ (Prancūzija, mot. lytis, 17 m., šalis, su vaiko apsauga susijusi byla (netinkama vaiko priežiūra))

16 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad būtų priimti teisiniai reikalavimai dėl vaikų informavimo vaiko interesus atitinkančiu būdu prieš apklausas, jų metu ir joms pasibaigus. Informacija tiek turiniu, tiek forma turėtų atitikti vaikų amžių ir brandą. Procesų metu vaiko interesus atitinkanti informacija turi būti pateikiama žodžiu ir raštu. Visa vaikams pateikiama informacija turi būti pritaikyta pagal jų supratimo lygį, amžių ir brandą, atsižvelgiant į specifinius poreikius. Valstybės narės turėtų parengti aiškias taisykles ir gaires, kad ši teisė būtų visuotinai įgyvendinama tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose, kad atitinkama informacija apie vaikų procesus ir jų teises būtų pateikta standartizuotu ir koordinuotu būdu.

17 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad rašytinė medžiaga, kurioje paaiškinamos vaiko teisės, teismo procesai ir įvairių specialistų vaidmuo, būtų sistemingai plėtojama, pritaikoma vaikų poreikiams ir platinama visose valstybėse narėse. Reikėtų naudoti įvairius kanalus ir priemones, pavyzdžiui, elektronines ir spausdintines brošiūras ir skrajutes, garso ir vaizdo medžiagą, tokią kaip filmai ar televizijos laidos. Teisinių dokumentų, kaip antai, vaikui skirtų teismo šaukimų ar teisinių pranešimų, turinys ir forma taip pat turėtų atitikti vaiko interesus. Remiantis vaikų rekomendacijomis, medžiagą turėtų žodžiu paaiškinti suaugęs asmuo, idealiu atveju – atitinkamos patirties ir žinių turintis specialistas. Esama vaiko interesus atitinkanti medžiaga, įskaitant parengtą tarptautinių institucijų, pvz., Europos Tarybos, reikia plačiai dalytis ir ją naudoti.

Paramos paslaugos, skirtos vaikams ir jų tėvams tinkamai informuoti

Tiek Direktyvoje dėl kovos su prekyba žmonėmis, tiek Direktyvoje dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija numatytas poreikis aukomis tapusiems vaikams ir, prireikus, jų šeimoms teikti pagalbą, paramą ir apsaugą, taikant skirtingas priemones, įskaitant individualų kiekvieno vaiko poreikių įvertinimą. Pagalba turi būti teikiama prieš baudžiamuosius procesus, jų metu ir jiems pasibaigus. Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje reikalaujama, kad pagalbos aukoms tarnybos mažų mažiausiai

suteiktų informaciją, konsultacijas ir pagalbą dėl jų vaidmens baudžiamuosiuose procesuose, taip pat parengtų dalyvauti teismo procese, ir prisitaikytų prie konkrečių aukos poreikių. Direktyvoje taip pat numatyta, kad šeimos nariai turėtų turėti galimybę gauti pagalbos aukoms tarnybų paslaugas, atitinkančias jų poreikius ir žalos, patirtos dėl nusikaltamos veikos prieš auką, mastą.

Pagalbos paslaugos, ypač skirtos aukoms ir liudytojams, ypač svarbios teikiant informaciją vaikams ir jų tėvams, parengiant vaikus apklausoms ir lydint juos procesų metu, pvz., atliekant vizitus į namus arba ikiteisminius vizitus, kurių metu vaikai supažindinami su teismais. Specialistai šias pagalbos paslaugas taip pat vertina kaip nepaprastai svarbias bendrai vaikų apsaugai. Vaikai labai palankiai vertina galimybę iš anksto gauti informaciją, kurią vaiko interesus atitinkančioje aplinkoje suteikia specialistai, kurių elgesį vaikai vertina kaip atitinkantį vaiko interesus. Vaikai be išimčių teigiamai vertina vizitus į namus ir ikiteisminius vizitus, taip pat – vaiko interesus atitinkančių priemonių ir medžiagos naudojimą. Vaikai taip pat vertina galimybę kurti pasitikėjimo grindžiamą nuolatinį ryšį su specialistais ir susisiekti su jais bei užduoti klausimus bet kuriame procesų etape.

Nors paramos paslaugos teikiamos daugelyje valstybių narių, vyrauja bendra nuostata, kad dar reikia daug ką nuveikti. Valstybėse narėse, kuriose netaikomi privalomi reikalavimai, pagalbos programos paprastai taikomos tik nagrinėjant labai sudėtingas bylas, tam tikrų rūšių nusikaltimus (pvz., prekybos žmonėmis ar seksualinės prievartos) ir aukoms (bet ne liudytojams). Vaikų manymu, jie kartu su tėvais dažnai negali pasinaudoti prieinamomis pagalbos paslaugomis, nes yra nepakankamai informuoti apie jas. Vaikai, dalyvaujantys ir baudžiamuosiuose, ir civiliniuose procesuose, mano, kad baudžiamuosiuose procesuose dėl jiems suteiktos pagalbos jie buvo geriau informuoti ir galėjo geriau pasirengti (ypač ikiteisminiame etape). Vaikai skundžiasi, kad civiliniuose procesuose jiems trūksta informacijos apie apklausų tikslą, jų pareiškimų pasekmes ir teismo priimtus sprendimus.

18 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad visiems vaikams, dalyvaujantiems baudžiamuosiuose ir civiliniuose procesuose, būtų prieinamos pagalbos paslaugos (kiekvienų procesų etapu). Vaikai ir jų šeimos turi būti informuoti apie siūlomas paslaugas. Pagalbos paslaugų tarnybos turi atsižvelgti į tai, kad informuojant vaikus ir teikiant jiems pagalbą, svarbus vaidmuo tenka tėvams ir patikėtiniams.

„Manau, kad [apklausoje] dalyvaujantiems vaikams jie [komisija] turėtų aiškiau pasakyti, kodėl priima būtent tokius sprendimus ir jį ką atsižvelgė juos priimdami... Jie [vaikai] to nesupranta, todėl galiausiai tik pradeda piktnintis.“ (JK, vyr. lytis, 18 m., (buvo reguliariai apklausiamas nuo 6 m.), teisminės priežiūros dėl globos subjektas)

Vienas kontaktinis asmuo – specialistas, teikiantis vaikams pagalbą vykstant procesams

Tiek baudžiamosios, tiek civilinės teisės srityje nacionalinės sistemos paprastai būna pernelyg bendro pobūdžio ir jose konkrečiai nenurodoma, kas turi informuoti vaikus. Todėl šią užduotį atlieka skirtingi specialistai. Kai kuriose šalyse specialistai, nurodant, kas atsakingas už vaikų informavimą, prieštaravo vieni kitiems. Kitose šalyse dėl teisinės dviprasmybės užduotį atlieka keli specialistai. Atsakymai rodo, kad užduotis dažnai paliekama tėvams, nepriklausomai nuo to, ar jie yra gerai informuoti, ar neutrali šalis. Civilinių procesų atveju duomenų apie pagalbos ir informacijos ryšį arba esamas specialistams skirtas taisykles ir gaires yra mažai.

Vaikų patirtis, susijusi su informacijos gavimu, labai skiriasi. Jų manymu, vaikus turėtų informuoti tiek tėvai, tiek specialistai. Paprastai jie pirmenybę teikia tėvams, bet kartais mano, kad tėvams stinga žinių. Vaikai, kuriems informuojantys specialistai pateikė vaiko interesus atitinkančią informaciją vaiko interesus atitinkančia forma, šią patirtį vertino teigiamai. Rečiau vaikai atkreipė dėmesį į tai, kad būtų galima naudoti papildomus informacijos šaltinius (įskaitant interneto svetaines ir televizijos laidas apie teismą).

Jeigu vaiką stebi tas pats pagalbą teikiantis asmuo, galima užtikrinti, kad vaikas (ir tėvai) yra tinkamai informuotas, ypač vykstant ilgiems teismo procesams. Be to, pasirūpinama, kad tinkamai išmokytas asmuo vaikui nuolat teiktų emocinę pagalbą. Jei nėra paskirto vieno specialisto, linkstama vaiką informuoti nepakankamai. Ir priešingai – kai vaiką lydi pagalbą teikiantis asmuo, jis dažnai parengia vaiką ir suteikia jam informacijos arba pasirūpina, kad tai padarytų atitinkami subjektai. Taip sumažėja spaudimas tėvams, kurie gali būti nepajėgūs vaikų tinkamai informuoti.

Tiek specialistai, tiek vaikai situaciją, kai vaikų procesų metu lydi vienas pagalbą teikiantis asmuo, vertina visiškai palankiai. Esama pavyzdinės praktikos pavyzdžių. Tai tarpininkai Jungtinėje Karalystėje, teisiniai patarėjai Vokietijoje ir pagalbos aukoms specialistai įvairiose kitose valstybėse narėse.

„Jie [labdaringos organizacijos atstovai] buvo su manimi viso proceso metu. Visus metus, kol laukiau, jie vis sugrįždavo su manimi susitikti... Taip, pagalba buvo labai gera.“ (JK, mot. lytis, 19 m., auka, seksualinės prievartos byla)

19 FRA nuomonė

ES valstybė narės turėtų pasirūpinti, kad patikėtini teiktų vaikui pagalbą visuose teismo procesų etapuose. Turėtų būti paskirtas vienas kontaktinis asmuo, specialistas, atsakingas už:

- 1) emocinės pagalbos teikimą procesų metu;
- 2) vaiko parengimą skirtingiems procesų etapams;
- 3) reikalingos informacijos teikimą vaiko interesus atitinkančiu būdu (įskaitant patikrinimą, kaip vaikas supranta teises ir procedūras);
- 4) galimybę gauti informaciją specialia forma ar priemonėmis vaikams, turintiems specialiųjų poreikių, pvz., nelydimiems vaikams iš kitų šalių, su globėjais arba valstybinėse globos įstaigose gyvenantiems vaikams, šeiminio smurto aukomis tapusiems vaikams ir vaikams su negalia.

Šis kontaktinis asmuo turėtų laikytis vaiko interesus atitinkančio požiūrio; būti pakankamai išmokytas ir galėti nuolat bendrauti visų proceso etapų metu, su vaiku užmegzti nuolatinį, pasitikėjimu grindžiamą ryšį, palaikyti ryšius ir veikti koordinuotai su kitomis dalyvaujančiomis grupėmis (pvz., pagalbos ir vaiko apsaugos tarnybomis, policijos pareigūnais, teisėjais, prokurorais, advokatais ir tėvais ar globėjais). Šis asmuo taip pat turėtų pasirūpinti, kad tėvai, globėjai ir vaikų apgyvendinimo centro darbuotojai būtų pakankamai informuoti apie svarbiausius procesų etapus ir klausimus bei galėtų suteikti vaikams atitinkamą informaciją ir pagalbą.

Jeigu nėra galimybės paskirti vieno kontaktinio asmens, ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad skirtingi už vaiko informavimą atsakingi specialistai veiksmingai koordinuotų savo veiksmus.

Teisė į apsaugą ir privatumą

Tarptautiniuose standartuose aiškus prioritetas teikiamas teismo procesuose dalyvaujančių vaikų apsaugai, sykiu skatinant jų dalyvavimą. Globėjiska ir saugi aplinka vaikams būtina, kad jie galėtų visavertiškai ir veiksmingai dalyvauti teismo procese bei išvengtų žalos ir pakartotinės traumos. Užtikrintos turi būti ir vaiko teisės į privatumą bei konfidencialumą.

Apsauginės pagalbos priemonės vaikams

Daugelyje šalių vaikai dažniau nurodė apsaugines pagalbos priemones gaunantys vykstant baudžiamiesiems procesams nei civiliniams procesams. Kai kuriose šalyse vaikai teigia, kad baudžiamuosiuose procesuose gauta pagalba buvo suteikta ir laiku, ir ji buvo pakankamai išsami. Kitose šalyse tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose dalyvaujantys vaikai skundžiasi, kad pagalba nėra teikiama nuosekliai arba teikiama ne visais procesų etapais, ir dažnai priklauso nuo tėvų rodomos iniciatyvos.

20 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES privalo užtikrinti, kad su vaikais visada būtų elgiamasi kaip su asmenimis, kuriems reikalinga speciali apsauga, užtikrinama atsižvelgiant į jų amžių, brandą, gebėjimą suprasti ir galimus bendravimo sunkumus.

Valstybės narės turėtų užtikrinti, kad apsauginės pagalbos priemonės būtų oficialiai įteisintos, prieinamos kiekvienu proceso etapu, ir visiems skirtingose vietovėse (įskaitant kaimo vietoves) gyvenantiems vaikams būtų vienodai paprastomis pasinaudoti. Galimybę pasinaudoti specialia pagalba turi gauti vaikai, atsidūrę ypač pažeidžiamoje padėtyje, pavyzdžiui, turintys negalią, migranto statusą, gyvenantys su globėjais ar globos įstaigose. Ši nuostata apima galimybę pasinaudoti vertimo žodžiu ir raštu paslaugomis, psichologo konsultacijomis ir pagalba bei išmokytų specialistų, gebančių nustatyti specifinius vaikų poreikius ir juos patenkinti, pagalba.

21 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad vaiko apsaugos sistemos būtų sukurtos remiantis integruotu tiksliniu požiūriu, atsižvelgiant ne vien į specialius vaiko poreikius apskritai, bet ir į kitokio pobūdžio pažeidžiamumą, pvz., jei vaikai yra seksualinės prievartos ar šeiminių smurto aukos arba liudytojai, turi negalią ar migranto statusą.

Procedūrinių apsaugos priemonių nustatymas siekiant užtikrinti vaiko apsaugą

Nacionalinėse teisinėse sistemose numatyta įvairių teismo apklausose taikomų apsaugos priemonių. Tokios apsaugos priemonės – tai, pavyzdžiui, kaltinamojo išvedimas iš teismo salės, ikiteisminių apklausų vaizdo įrašų naudojimas, vaizdo ryšio liudijimams naudojimas, vaikų nuo kaltinamųjų atskyrimas slepiančiomis uždangomis. Vis dėlto praktiškai tokios priemonės dažnai naudojamos nepakankamai, jų naudojimas paliekamas teisėjų nuožiūrai. Vaikai pasakojo apie rimtus atvejus, kai jų apsauga ir saugumas nebuvo užtikrinti.

Valstybių narių teisės aktuose dėl aukomis tapusių vaikų apsaugos priemonių (pvz., vaizdo įrašų naudojimo arba pagalbą teikiančio asmens dalyvavimo procese) dažnai nebūna numatyta priemonių liudytojais tapusiems vaikams. Keliose valstybėse narėse šios apsaugos priemonės teikiamos tik liudytojams iki tam tikro amžiaus. Pvz., Suomijoje 15 m. ar jaunesni vaikai paprastai apklausiami tik ikiteisminėse apklausose vaiko interesus atitinkančiose patalpose. Tačiau 15 m. ir vyresnių vaikų apklausos vykdomos įprastose teismo salėse – net ir tuo atveju, kai 15 m. vaikui sukanka teismo proceso metu.

Vaikai aiškiai nurodė, kaip sudaryti sąlygas jiems jaustis saugesniems. Parinkdami apsaugos priemones, specialistai turėtų atsižvelgti į šiuos pasiūlymus. Vaikų pasiūlymai: teikti jiems informaciją apie kaltinamojo dalyvavimą ir kitą informaciją apie teismo procesus, suteikti galimybę rinktis apklausose lydintį asmenį, sukurti vaiko interesus atitinkančią aplinką, taikyti vaiko interesus atitinkančius apklausos metodus, dalijantis informacija, atsižvelgti į vaikų nuomonę.

22 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų nustatyti procedūrines apsaugos priemones ir stebėti jų įgyvendinimą, kad užtikrintų, jog visi teismo procese dalyvaujantys vaikai būtų apsaugoti nuo žalos, galimo pakartotinio traumavimo, antrinės viktimizacijos ir atpažinimo prieš teismo procesą, teismo procesui vykstant ir jam pasibaigus. Naudojami apsaugos priemonės, specialistai turėtų atsižvelgti į vaikų pasiūlymus. Visiems vaikams, nepaisant jų amžiaus ir vaidmens procese, reikėtų užtikrinti lygias galimybes naudotis procedūrinėmis apsaugos priemonėmis. Aukomis tapusiems vaikams skirtos procedūrinės apsaugos priemonės turėtų būti taikomos ir liudytojais tapusiems vaikams, dalyvaujantiems ir baudžiamuosiuose, ir civiliniuose procesuose.

Tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose daug vaikų nurodo dėl procedūrinių apsaugos priemonių nebuvimo susidūrę su kaltinamaisiais. Kadangi nėra vaiko interesus atitinkančių laukimo patalpų, tokie nepageidaujami susidūrimai su kaltinamaisiais ir jų artimaisiais, dažnai įvykstantys prieš apklausas arba joms pasibaigus, labiausiai kelia vaikams baimę. Be to, vaikų saugumo jausmą menkina tai, kad nėra atskirų jėgimų arba netinkamai suplanuota teismo apsauga, pvz., šalių atvykimo ir išvykimo laikas nesuplanuotas taip, kad vaikai nesusidurtų su kaltinamaisiais. Vaikus taip pat gąsdina netinkamas specialistų elgesys, trikdanti aplinka, bendra konfidencialumo stoka ir dalijimasis informacija negavus vaiko sutikimo.

„Mačiau jį teisme kelis kartus. Kartais tiesiog sustingdavau vietoje, atrodydavu, kad iš siaubo negaliu nė žingsnio žengti.“ (Lenkija, mot. lytis, 18 m., liudytoja ir auka, seksualinės prievartos byla)

„Turėjau laukti šalia apklausų patalpos, ant suolelio. Visą laiką buvo baisu, kad iš teismo salės gali kas nors išeiti. Kažkuriu metu bet kuris gali išeiti iš teismo salės. Todėl dažnai įsitaisydavau kokiam kampe ar vaikščiodavau aplink. Mano biologinis tėvas atėjo su savo patikėtiniais, visais savo žmonėmis, jie stoviniavo koridoriuje, šen bei ten. Man teko... Teisėjas mane vedė pro juos, turėjau praeiti pro visus tuos žmones, buvo labai... kol priėjau apklausų patalpą. Teisėjas irgi manė, kad taip negerai.“ (Vokietija, mot. lytis, 14 m., šalis, byla dėl globos)

Vaiko teisės į privatumą ir konfidencialumą užtikrinimas

ES teisės aktuose reikalaujama, kad valstybės narės saugotų vaikų aukų privatumą, tapatybę ir atvaizdus bei užkirstų kelią bet kokios informacijos, galinčios leisti nustatyti jų tapatybę, platinimui. Bendrajame duomenų apsaugos reglamente numatyta, kad, siekiant gauti vaikų asmens duomenis, reikia gauti tėvų sutikimą (jeigu vaikas yra jaunesnis nei 16 m.) ir vaiko sutikimą (jeigu vaikas yra 16 m. arba vyresnis). Todėl nacionalinėse teisinėse sistemose taikomi reikalavimai dėl priemonių, kuriomis siekiama apsaugoti baudžiamuosiuose procesuose dalyvaujančių vaikų tapatybę ir privatumą. Civiliniame procese privatumo apsaugos mastas skiriasi priklausomai nuo civilinės teisės srities ir vaiko vaidmens tame procese. Trijose šalyse naudojamos saviregulavimo priemonės, padedančios užtikrinti vaikų asmens duomenų konfidencialumą ir apsaugoti juos nuo žiniasklaidos bei plačiosios visuomenės.

23 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų imtis priemonių, kurios padėtų išvengti vaiko ir kaltinamojo ar bet kokios kitos šalies, kurią vaikas galėtų suvokti kaip keliančią grėsmę, kontakto. Tokios priemonės gali būti tiesioginio vaizdo ryšio užtikrinimas, vaikus nuo kaltinamųjų slepiančių uždangų naudojimas arba sprendimas vaiko apklausos metu kaltinamiesiems neleisti būti teismo salėje. Valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad visais proceso etapais aplinka atitiktų vaiko interesus, o visuose teismuose bei policijos įstaigose būtų įrengti tinkami, vaiko interesus atitinkantys laukiamieji ir atskiri jėgimai. Šias priemones reikia sistemingai naudoti siekiant apsaugoti vaikus nuo susitikimo su tariamais nusikaltėliais ar šeimos nariais, su kuriais vaikai konfliktuoja, ir nuo buvimo atšiaurioje aplinkoje laukiant apklausos arba dalyvaujant keliuose procesuose.

Vaikai teigia patiriantys baimę ir stresą, kai neužtikrinamas pakankamas konfidencialumas ir duomenų apsauga jiems dalyvaujant teismo procesuose. Jie bijo, kad gali būti paviešinta jų bylų ir procesų informacija. Keletas vaikų skundėsi, kad informacija apie jų teismo bylas tapo žinoma jų mokyklose, bendruomenėje ar kaimynystėje. Vaikai nurodė jautę stresą dėl to, kad jų aplinkos žmonės žinojo apie jų vaidmenį procesuose, jų šeimos padėtį ar teismo sprendimus. Kartais vaikai taip pat nurodė patyrę bendraamžių arba vietos bendruomenės patyčias ar panieką dėl to, kad informaciją apie juos atskleidė mokytojai, tėvai, giminaičiai, specialistai arba žiniasklaida.

Vis dėlto nedaug vaikų (ir specialistų) nurodė, kad asmens duomenų apsaugos pažeidimus lėmė žiniasklaidos paviešinta medžiaga apie jų teismo bylas. Keli vaikai nurodė, kad jų tėvai dalyvavo televizijos laidose ir paviešino informaciją apie jų bylas, susijusias su seksualine prievarta. Vaikai taip pat minėjo atvejus, kai žiniasklaida paviešino tam tikrą informaciją ir atskleidė vaikų tapatybes negavę jų sutikimo. Vis dėlto vaikai taip pat atkreipė dėmesį, kad žiniasklaidos atliekamas viešinimas ir geresnės visuomenės žinios apie bylas gali turėti teigiamos įtakos vaikams, nes tai didina bendruomenės informuotumą.

24 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES privalo užtikrinti, kad atitinkamais teisės aktais ir priemonėmis būtų saugoma teismo procesuose dalyvaujančių vaikų tapatybė ir privatumas – pvz., j teismo salę neleidžiant visuomenės atstovų arba naudojant tiesioginį vaizdo ryšį ar iš anksto apklausų metu įrašytus liudijimus. Reikia imtis veiksmų visiškam vaikų asmens duomenų konfidencialumui užtikrinti ir jiems apsaugoti nuo žiniasklaidos bei plačiosios visuomenės. Įrašai ir vaikų tapatybės duomenys internete turi būti saugojami saugiai. Tai taikoma visoms teisės sritims, nepriklausomai nuo vaiko vaidmens procesuose. Prieiga prie asmens duomenų turėtų būti suteikiama ir jie turėtų būti perduodami tik esant absoliučiai būtinybei, visada atsižvelgiant į vaiko interesus ir nuomonę.

Teisė į nediskriminavimą

Nusikaltimų aukų teisių direktyva nustatyta, kad aukų teisės turi būti taikomos nediskriminuojant. Be to, aukos turi būti pripažįstamos aukomis ir su jomis turi būti elgiamasi individualiai kaskart baudžiamojo proceso metu bendraujant su pagalbos aukoms tarnybomis ar kompetentingomis institucijomis. Apklaustų specialistų informuotumo apie poreikį vaikams teikti specializuotas paslaugas (atsižvelgiant į jų etninę ar nacionalinę kilmę, lytį ar negalias) ir šio poreikio suvokimas buvo įvairus. Kai kuriose tyrimo dalyvavusiose valstybėse narėse specialistai daugiau dėmesio skyrė teismo procese dalyvaujančių romų vaikų diskriminacijai. Kitose valstybėse narėse specialistai daugiausiai dėmesio skyrė negalią turintiems vaikams, vaikams iš kitų šalių arba tarptautinės prekybos žmonėmis aukoms. Specialistai išreiškė susirūpinimą, kad dėl kompetencijos stokos tam tikroms grupėms gali būti sunkiau pasinaudoti paslaugomis. Kai kuriose valstybėse narėse buvo nustatytos kelios teigiamos iniciatyvos. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje taikomos tokios iniciatyvos: vaiko interesus atitinkanti informacinė medžiaga verčiama į skirtingas kalbas, pokalbius su seksualinės prievartos aukomis tapusiomis mergaitėmis vykdo policijos pareigūnės moterys, teikiamos vertimo žodžiu paslaugos (įskaitant gestų kalbą), prokurorams teikiamos rekomendacijos, kaip vykdyti pokalbius su protinę negalią turinčiais asmenimis.

Vaikai neakcentavo diskriminacijos problemos. Atvirkščiai, dauguma vaikų teigė, kad su jais buvo elgiamasi teisingai ir pagarbiai. Be to, nemažai vaikų nurodė patyrę „teigiamą diskriminaciją“, t. y. su

jais buvo elgiamasi geriau dėl to, kad jie yra vaikai. Dažniau minėta diskriminacija dėl amžiaus. Nesąžiningu elgesiu dėl amžiaus dažniausiai skundėsi vaikai, dalyvaujantys civiliniuose procesuose.

„Pastebėjau, kad man augant, mano pasirinkimams buvo skiriama šiek tiek daugiau dėmesio. Gaila, nes svarbūs kiekvieno vaiko pasirinkimai, kokio amžiaus jis bebūtų – 5, 10 ar 15 metų.“ (Prancūzija, mot. lytis, 17 m. (apklausos atliktos 6-17 m. amžiaus), šalis, netinkama vaiko priežiūra)

Apytikslė amžiaus riba – 14 metų. Jaunesni kaip 14 m. vaikai nurodė, kad su jais elgtasi kitaip dėl jų amžiaus; vaikų manymu, specialistai nepakankamai rimtai juos vertino ir neatsižvelgė į jų pareiškimus, nuomones, norus ar jausmus. Jie pastebėjo, kad suaugusiesiems sudarytos geresnės sąlygos naudotis teise kreiptis į teismą ir jie gali laisviau dalyvauti teismo procese, nes geba geriau išreikšti savo nuomonę. Kai kurie vaikai savo patirtį pagrindė lygindami dalyvavimą procese, kai jie buvo jaunesnio amžiaus su patirtimi, įgyta vyresniame amžiuje. Jie padarė išvadą, kad dalyvavimas vyresniame amžiuje buvo kokybiškesnis, nes jie gebėjo geriau išreikšti savo jausmus, o specialistai atidžiau jų klausėsi. Vis dėlto daug vaikų – įskaitant vyresnius nei 14 m. amžiaus – skundėsi, kad specialistai su jais elgėsi arba kaip su suaugusiais, arba pernelyg vaikiškai, neatsižvelgdami į jų brandumą. Rečiau vaikai nurodė buvę diskriminuojami dėl socialinės kilmės, lyties, vaidmens procese arba etninės kilmės. Pavyzdžiui, apie šališką elgesį pranešė Ispanijoje ir Bulgarijoje gyvenantys romų vaikai, Estijoje gyvenantys rusakalbiai vaikai bei Prancūzijoje gyvenantys didžiausiais rasinei ar etninei grupei nepriklausantys vaikai.

Apklauskos atlikėjas: „Ar buvo žmonių, kalbančių tavo kalba?“

Vaikas: „Ne, nebuvo. Visi buvo bulgarai.“ (Bulgarija, vyr. lytis, 14 m., liudytojas, nužudymo byla)

25 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad į procedūrinę apsaugos priemones būtų įtrauktos kovos su diskriminacija priemonės, o paslaugos būtų pritaikytos atsižvelgiant į specifinius vaikų poreikius ir pažeidžiamumą. Informaciją reikia pateikti vaikams suprantama kalba ir pritaikyti (pvz., pateikti gimtąja kalba arba pritaikyti, atsižvelgiant į vaikų su negalia kalbos sunkumus). Specialistai turėtų gauti pakankamai pagalbos, rekomendacijų ir būti išmokyti reaguoti į skirtingus vaikų poreikius arba, kai tai neįmanoma, nusiųsti vaikus į specializuotas tarnybas.

26 FRA nuomonė

Ypatingą dėmesį valstybės narės turėtų skirti tam, kad būtų lengviau pasinaudoti teise kreiptis į teismą ir kad vaikams, ypač tiems, kurie yra atsidūrę pažeidžiamoje padėtyje, būtų suteikiama reikiama teisinė pagalba, užtikrinamas jų teisinis atstovavimas ir teikiama parama. Taip pat reikėtų atsižvelgti į galimus vertimo žodžiu ir raštu poreikius arba kliūtis (pvz., fizinius ar kitokius sutrikimus). Reikėtų stengtis sudaryti geresnes galimybes naudotis teise kreiptis į teismą vaikams, atsidūrusiems ypač pažeidžiamose padėtyje, pvz., skurstantiems vaikams, romų vaikams, pabėgėlių vaikams, prieglobsčio prašantiems arba atskirtiems migrantų vaikams. Ypatingą dėmesį reikėtų skirti vaikams, tapusiems diskriminacijos aukomis (pvz., neapykantos nusikaltimų aukomis). Reikėtų pasirūpinti galimybe visiems vaikams susipažinti su vaiku teisės kreiptis į teismą duomenimis, suskirstytais pagal grupes.

Vadovavimosi vaiko interesais principas

Tiek Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, tiek ES antrinėje teisėje vaiko interesams teikiama pirmenybė, ir ši sąvoka įtvirtinta daugelio ES valstybių narių norminėse sistemose. Vis dėlto didžioji dalis respondentų įvairiose šalyse ją laiko sudėtinga, miglota ir labai palankia aiškinti skirtingai. Jie taip pat nurodo, kad trūksta priemonių, leidžiančių nustatyti, įvertinti ir suformuluoti, kaip turėtų būti geriausiai užtikrinama atitiktis interesams.

Apklausoje dalyvavę vaikai sunkiai suprato vaiko interesų sąvoką; kai kurie apie tai galėjo diskutuoti tik išgirdę paaiškinimą. Pusė vaikų (tiek baudžiamuosiuose, tiek civiliniuose procesuose) nurodė, kad į jų interesus buvo atsižvelgta. Taip teikdami, jie paprastai turėjo omeny, kad sprendimas atitiko jų lūkesčius arba teismo procesus jie apskritai vertino kaip teisingus, aiškūs ir atitinkančius vaiko interesus. Baudžiamųjų procesų atveju tai dažniausiai reiškė, kad kaltinamiesiems buvo skirtos laisvės atėmimo bausmės. Bausmės nebuvo per švelnios, vaikams nesudarė įspūdis, kad kaltinamojo arba kaltinamo vaiko teisės buvo vertinamos labiau nei jo paties. Vaikai nurodė, kad civiliniuose procesuose jų interesų neatitiko didžiulis dėmesys tėvų teisėms globos byloje ir įspūdis, kad specialistai negirdi jų nuomonės dėl globos ar įkurdinimo globos institucijose priemonių. Vaikai, dalyvavę vaiko įkurdinimo byloje, nurodė, kad rezultatai geriausiai atitiko jų interesus tais atvejais, kai jie nebuvo atskirti nuo

savo tėvų. Vis dėlto minėtais atvejais vaikai taip pat pripažino, kad specialistams paaiškinus sprendimus ir priežastis, kodėl jie atitinka vaiko interesus, vaiku suvokimas gali pasikeisti ir jie gali sutikti, kad į jų interesus buvo atsižvelgta tinkamai.

Apklauskos atlikėjas: „Ar teismo sprendimas dėl to, kur turėtum įsikurti ir su kuo gyventi, buvo priimtas atsižvelgiant į tavo interesus?“

Vaikas: „Taip, nes kartais nutinka, kad vaikai nori grįžti namo, bet negali, nes jų tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, muša vaikus. Tokiu atveju jiems geriau įsikurti centre, nes ten niekas negeria ir jų nemuša.“ (Lenkija, vyr. lytis, 11 m., šalis, byla, susijusi su įkurdinimo globos institucijoje priemonė)

27 FRA nuomonė

Siekiant užtikrinti atitiktį vaiko interesams, ES valstybės narės ir, prireikus, ES turi užtikrinti, kad, atsižvelgiant į vaikų nuomonę, tapatybę, apsaugą, saugumą ir galimą pažeidžiamą padėtį, teisės aktuose būtų numatyti aiškūs kriterijai dėl vaiko interesų nustatymo ir įvertinimo. Vaiko interesų principas turi būti plačiai įgyvendintas. Nustatant vaiko interesus, turi būti dirbama įvairiose srityse. Teisinėse nuostatose taip pat reikėtų numatyti reikalavimą nurodyti, koku būdu buvo įvertinti vaiko interesai. Reikėtų išplėtoti taisykles, rekomendacijas ir protokolus. Specialistai turėtų užtikrinti, kad vaikai suprastų vaiko interesų sąvoką, ypač, aiškinant procesų eigą ir rezultatus.

Specialistų mokymas

ES antrinėje baudžiamosioje teisėje numatytas poreikis mokyti pareigūnus, dirbančius su aukomis arba galimomis aukomis. Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje numatytas poreikis mokyti skirtingas praktikuojančių specialistų grupes, įskaitant policijos pareigūnus, teisės specialistus ir pagalbos aukoms tarnybų specialistus. Mokymai suteiktų jiems galimybę atpažinti aukas ir elgtis su jomis pagarbiai, profesionaliai ir nediskriminuojant.

Tyrimas rodo, kad visose teisingumo vaiko atžvilgiu sistemos srityse dirbantiems specialistams stinga tinkamos specializacijos ir mokymo dirbti su vaikais. Jų teigimu, teisės specialistams praverstų mokymai, kaip bendrauti su vaikais, o socialinės srities specialistams būtų naudingi mokymai apie teisės aktus, susijusius su vaikais. Specialistai nurodo, kad galimybės gauti mokymus yra ribotos, ir dažniausiai priklauso nuo savanoriško sprendimo. Be to, laiko apribojimai ir išteklių trūkumas dažnai trukdo nuosekliai dalyvauti mokymo programose. Mokymui

skirtas biudžetas buvo sumažintas, ir daugeliu atveju dalyvavimas priklauso nuo to, ar mokymai yra nemokami.

Net ir užtikrinus kitas apsaugos priemones, su vaikais dirbančių specialistų mokymų ir specializacijos stoka dažnai lemia netinkamą praktiką ir gali sukelti emocinę ir fizinę žalą vaikams. Mokymai taip pat turi poveikio požiūriui į vaikų teises procesų metu. Respondentai žymiai palankiau vertino specialistų, dalyvavusių tiksliniuose mokymuose, elgesį su vaikais. Pavyzdžiui, socialinės srities specialistai patvirtino, kad privalomuose mokymuose dėl vaikų apklausų dalyvavę Suomijos policijos pareigūnai buvo ypač kompetentingi pokalbių su vaikais srityje. Specialistai taip pat nurodė, kad mokymai gali sustiprinti jau turimus įgūdžius ir žinias apie metodus. Vaikai taip pat palankiau vertino specialistus, priklausančius geriau susistemintus mokymus išklausiems grupėms. Pavyzdžiui, vaikai palankiau vertino socialinės srities specialistus, kurie dažniau turi tinkamų profesinių žinių ir patirties, nei teisės specialistus, kuriems dažnai trūksta darbo su vaikais patirties.

Apskritai, specialistai turi išmokyti atsižvelgti į vaikų poreikius ir suprasti jų jausmus bei norus. Specialistai turi sudaryti sąlygas ir leisti vaikams priimti turima informacija pagrįstus sprendimus dėl galimų procedūrinių apsaugos priemonių.

28 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad visi su vaikais bendraujantys specialistai dalyvautų mokymuose apie vaiko teises, vaiko interesus atitinkantį žodinį ir nežodinį bendravimą bei kalbą, vaiko vystymąsi ir su vaiku susijusius baudžiamosios ir civilinės teisės aktus. Specialistai turi išmokyti nustatyti skirtingus įvairių amžiaus grupių vaikų poreikius, kad galėtų juos patenkinti ir tinkamai bendrauti su vaikais. Reikėtų skatinti teisėjams ir prokurorams skirti bendruosius ir specialiuosius mokymus. Mokymai priekinės linijos specialistams, pvz., policijos pareigūnams ir teismo darbuotojams, turėtų būti privalomi. Reikia rengti konkrečius mokymo modulius skirtingiems specialistams pagal jų atliekamas funkcijas.

29 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad vaikų apklausas vykdytų tik tinkamai parengti specialistai, o mokymai dėl vaikų apklausų specialistams būtų privalomi ir rengiami nuolat. Taip turėtų būti gerinamos mokymosi galimybės, didinamas išmokytų specialistų skaičius ir skatinamas aktyvesnis specializaciją įgijusių, išmokytų specialistų dalyvavimas apklausose. Vaikų apklausas vykdytys specialistai turi būti mokomi, kaip užduoti tinkamus klausimus, kokios yra esamos rekomendacijos dėl vaikų apklausų ir koks yra tinkamas teisinis pagrindas.

30 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad visi su vaikais bendraujantys specialistai būtų išmokyti vaikams informaciją pateikti tinkamai (tiek turinio, tiek formos atžvilgiu), vaiko interesus atitinkančiu būdu paaiškinti visus procesų elementus ir patikrinti, ar vaikai informaciją supranta. Tai padės vaikams priimti turima informacija grindžiamus sprendimus dėl dalyvavimo teismo procesuose.

31 FRA nuomonė

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad mokymai būtų rengiami nacionaliniu lygmeniu, visiems specialistams suteikiant lygias galimybes juose dalyvauti. Tai padės išvengti nevienodo požiūrio į skirtingose vietose gyvenančius vaikus. Kartu su mokymais turėtų būti užtikrinama vadovaujančio asmens priežiūra ir tarpdalykiniai specialistų praktikos mainai. Be to, ES turėtų teikti paskatas valstybėms narėms rengti specialistams skirtus mokymus, skatinti keistis pavyzdinės praktikos pavyzdžiais valstybėse narėse ir tarp jų, taip pat rengti ES mokymo modulius.

Tarpdalykinis bendradarbiavimas

Specialistų tvirtinimu, siekiant užtikrinti vaiko interesus atitinkantį teisingumą, būtinas skirtingų sričių specialistų dalyvavimas. Jie turėtų koordinuoti savo pastangas ir bendradarbiauti visais proceso etapais. Kai tirdami bylą specialistai bendradarbiauja, jų vertinimu, vaikai būna geriau parengiami ir informuojami bei gauna daugiau pagalbos. Vadinasi, vaikams lengviau dalyvauti ir geriau užtikrinama jų apsauga.

Respondentų manymu, trūksta specialistų koordinavimo mechanizmų. Šis stygius lemia tai, kad teismo procesas yra vilkinamas, o praktiniai aspektai nederinami. Vyrauja bendra nuostata, kad koordinavimas pagerėtų išplėtojus veiklos procedūras. Šiuo atžvilgiu specialistai teigiamai įvertino tokią praktiką kaip dviejų globėjų paskyrimas Suomijoje ir Jungtinėje Karalystėje, specializuoti kelių sričių medicinos padaliniai Kroatijoje, Prancūzijoje ir Ispanijoje bei oficialūs kelių sričių bendradarbiavimo modeliai, pvz., Miuncheno modelis Vokietijoje.

Vaikų pateikti atsakymai patvirtino specialistų rekomendacijas dėl koordinavimo skatinimo siekiant sumažinti galimą neigiamą poveikį vaikams (pvz., pakartotines apklausas, procedūrinių apsaugos priemonių ir informacijos trūkumą).

32 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad specialistų asociacijos ir kiti atitinkami subjektai skatintų institucijų bendradarbiavimą ir taikytų tarpdalykį požiūrį. Taip pat turėtų būti skatinamos bendradarbiavimą stiprinančios standartinės specialistų darbo procedūros.

Galimybė naudotis ištekliais

Specialistai pakartotinai atkreipė dėmesį, kad skiriamų žmogiškųjų ir finansinių išteklių nepakanka. Teisėjams ir socialinės srities specialistams tenka didelis darbo krūvis, nepakanka šias pareigas

einančių darbuotojų. Skiriami ištekliai neatitinka bylų kiekio ir procesuose dalyvaujančių vaikų poreikių. Net ir tose šalyse, kurių nacionalinės teisės aktų sistemos laikomos tvirtomis, griežtos taupymo priemonės vertinamos kaip galima kliūtis jų įgyvendinimui arba priemonių, kuriomis pagrįsti gerosios patirties pavyzdžiai, taikymui. Tinkamų išteklių poreikį ir jų stoką rodo tai, kad tik nedaug vaikų nurodo gavę vaiko interesus atitinkančią informacinę medžiagą arba dalyvavę apklausose, kurios vyko vaiko interesus atitinkančiose apklausų vykdymo patalpose. Neturėtų būti nuvertintas į vaiko interesus orientuotas specialistų elgesys, kuris yra labai svarbus užtikrinant vaiko interesus atitinkančią teismo procesą.

33 FRA nuomonė

ES valstybės narės ir, prireikus, ES turėtų užtikrinti, kad būtų skirta pakankamai išteklių vaikų, dalyvaujančių visų rūšių teismo procesuose, poreikiams patenkinti tiek turinio, tiek laiko požiūriu. Reikia tinkamai paskirstyti žmogiškuosius ir finansinius išteklius, kad apklausų patalpose būtų veikianti įrašymo įranga, o rekomendacijos, protokolai bei vaiko interesus atitinkanti informacinė medžiaga būtų plėtojama ir platinama. Kaštus galima mažinti vykdant išplėtotos medžiagos mainus tarp regionų arba apklausų patalpas naudojant skirtingiems subjektams. Daugiau finansinių išteklių turėtų būti skiriama užtikrinti galimybei pasinaudoti pagalbos tarnybų paslaugomis bei skatinti specialistų mokymus, kuriuose būtų taikomas daugiadalykis požiūris ir vykdomas specialistų darbo koordinavimas.

Europos Sąjungoje (ES) apie 2,5 mln. vaikų kasmet dalyvauja teismo procesuose – tėvams nutraukiant santuoką arba kaip nusikaltimų aukos ar liudytojai. Nors veiksmingas vaikų dalyvavimas teismo procesuose yra gyvybiškai svarbus siekiant užtikrinti geresnį teisingumo sistemos veikimą, elgesys su vaikais išlieka teisingumo sistemų problema. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) ištyrė, koku mastu praktiškai taikomos vaikų teisės būti išklaustytiems, informuotiems ir apsaugotiems bei nediskriminuojamiems. Tyrimo metu vyko išsamūs pokalbiai tiek su specialistais, tiek su teismo procesuose dalyvaujančiais vaikais. Pirmojoje ataskaitoje buvo pateiktos specialistų nuomonės. Šioje ataskaitoje daugiausiai dėmesio skiriama vaikų nuomonei, atkreipiant dėmesį į jų požiūrį į veiksnius, trukdančius jiems visavertiškai dalyvauti teismo procese, bei būdus, kurie padėtų įveikti šias kliūtis. Kaip ir pirmojoje ataskaitoje, šiame dokumente pabrėžiama, kad, siekiant visoje ES užtikrinti vaiko interesus tikrai atitinkantį teisingumą, reikia dar daug ką nuveikti.

Papildoma informacija

Visą ataskaitą „*Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*“ žr.: <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>

Kiti susiję FRA leidiniai:

- FRA (2015 m.), „*Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*“, Liuksemburgas, Leidinių biuras, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens>, ir dokumento santrauka, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-summary> (pateikiama 24 kalbomis)
- FRA-ECtHR (2016 m.), „*Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas*“, Liuksemburgas, Leidinių biuras, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/handbook-european-law-child-rights> (pateikiama 22 kalbomis)
- FRA (2015 m.), „*Nusikaltimų aukos ES: vaikams teikiama parama ir jos pobūdis*“, Liuksemburgas, Leidinių biuras, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/victims-crime-eu-extent-and-nature-support-victims>
- FRA (2015 m.), „*Smurtas prieš neįgalius vaikus: ES teisės aktai, politika ir programos*“, Liuksemburgas, Leidinių biuras, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/children-disabilities-violence>, ir dokumento santrauka, <http://fra.europa.eu/en/violence-children-disabilities-eu-summary> (pateikiama 24 kalbomis)
- FRA (2014 m.), „*Be tėvų priežiūros likusių vaikų globa. Vadovas, kaip stiprinti globos sistemas siekiant rūpintis ypatingais vaikų, prekybos žmonėmis aukų, poreikiais*“, Liuksemburgas, Leidinių biuras, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/guardianship-children-deprived-parental-care-handbook-reinforce-guardianship> (pateikiama 23 kalbomis)
- FRA (2013 m.), „*Child rights indicators in the field of family justice*“, informacinis dokumentas, <http://fra.europa.eu/sites/default/files/child-friendly-justice-indicators-v1-o.pdf>

Su vaiko teisėmis susijusių FRA veiklos sričių apžvalgą žr. <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>.

Leidinių biuras

© Europos pagrindinių teisių agentūra, 2017
Iliustracijos: © FRA

FRA – EUROPOS SĄJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austrija
Tel. +43 158030-0, faks. +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

Print: ISBN 978-92-9491-463-7, doi:10.2811/037899
PDF: ISBN 978-92-9491-454-5, doi:10.2811/965076